

1. ELVÁNDORLÁS ÉS BEVÁNDORLÁS MAGYARORSZÁGON A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN – NEMZETKÖZI ÖSSZEHAISONLÍTÁSBAN

HÁRS ÁGNES

A kelet-európai régióban a rendszerváltással szabadabbá váltak a határok, megszűnt a kiutazás állami kontrollja, az egyes országok – bár eltérő intenzitással – ismét szereplőivé váltak a nemzetközi migrációs folyamatoknak. Magyarországon az elmúlt csaknem tíz évben a gyorsan növekvő elvándorlás, majd 2015 óta az erőteljes menekülthullám irányította a közbeszédet és a szakemberek érdeklődését is a migráció jelenségére. Alig tíz éve még alacsony elvándorlásról, a mobilitási hajlandóság hiányáról s még korábban a régióban viszonylag jelentős bevándorlásról szóltak a szakmai viták.

Mekkora valójában a magyarországi elvándorlás, mikor és hogyan változott ez, és hol a helye a gyorsan megindult kelet-európai emigrációban? Az elvándorlást ellensúlyozza-e bevándorlás? A bevezető fejezetben a leíró statisztika eszközeivel megvizsgáljuk a Magyarországon érzékelt változásokat, szembe-ítve a többi kelet-európai országban lezajlott folyamatokkal. Összehasonlító statisztikákkal bemutatjuk, hogy miként alakult a migráció a többi kelet-európai országban, ahol a magyarországihoz hasonló módon és hasonló környezetben változtak a vándorlást meghatározó feltételek. A terjedelmesebb első rész az elvándorlásról, a második rész a bevándorlásról szól, végül a Magyarország számára fontos következtetéseket összegezzük.

Elvándorlás a kelet-európai országokból

Változások és várakozások

A rendszerváltással a határok újbóli szabad átjárhatósága a bevándorlás, az elvándorlás és a visszavándorlás terén is új lehetőséget teremtett a kelet-európai rendszerváltó országokban élők számára. A migráció többé nem volt egyszeri és egyirányú, a nyitott határok mellett természetessé vált a folyamatos mozgás, az el- és a visszavándorlás. A régiók közötti jelentős gazdasági különbségek miatt közgazdászok az 1990-es évek elején – a kiutazás korábbi kontrolljának a megszűnése után – erőteljes migrációs nyomást és dinamikát jósoltak a rendszerváltó kelet-európai országokból a világ fejlettebb régiói irányába (*Layard és szerzőtársai*, 1992). Az egységesülő Európa és így annak a lehetősége, hogy az Európai Unió munkapiaca megnyílik a kelet-európai országok polgárai előtt, kelet–nyugat irányú migrációs várakozásokat indított el Európán belül, és már az előkészítés időszakában ténylegesen megindította a kelet-európai migrációt Európa fejlettebb országai felé. A mobilitást akadályozó adminisztratív korlátok fokozatos leépülése más régiókhoz képest könnyeb-

bé tette – és ezzel ösztönözte – az Európán belüli mozgást, és csökkentette a migrációval járó anyagi és nem anyagi jellegű terheket.

A szabad mozgás lehetősége valójában a migráció révén a klasszikus Harris–Todaro-modell szerinti határok nélküli munkaerő-allokáció szabadságát jelentette az európai egységes munkapiacra (*Harris–Todaro*, 1970). Azok a kutatások, amelyek az országok közötti GDP-különbségek alapján becsülték meg a migráció mértékét és jellemzőit (*Bauer–Zimmermann*, 1999, *Boeri–Brücker*, 2001, *Dustmann és szerzőtársai*, 2003), valamint amelyek a migrációs szándékokat és lehetőségeket elemezték, erőteljes, országonként eltérő intenzitású mobilitást vetítettek előre. A kutatások többsége a befogadó országokra vizsgálta a fokozatos piacnyitást (*Boeri–Brücker*, 2005, *Baas–Brücker*, 2008), majd a megvalósult migráció gazdasági hatását (*Kahanec–Zimmermann*, 2010, *Kahanec*, 2013).

A lehetséges fogadó országokban a migrációt korlátozó szabályozások, mindenekelőtt a munkavállalás lehetőségének a korlátozása az Európai Unió bővüléséig határt szabott a feltételezett folyamatok szabadságának és intenzitásának, miközben részben kétoldalú egyezményekkel terelt munkavállalási célú vándorlás kísérté az európai uniós integrációt előkészítő időszakot (*Hárs*, 2003). Amikor a munkavállalás 2004-ben végül szabaddá vált, erőteljes munkavállalási célú migráció indult el a lehetséges irányokba.

Az Európai Unió csatlakozási okmánya szerint az EU–15 tagállamai legfeljebb hét évre korlátozhatták Málta és Ciprus kivételével a nyolc új tagállam (EU–8) állampolgárainak a foglalkoztatását egyéni munkavállalóként. Csupán három ország nyitotta meg munkaerőpiacát 2004 májusában: az Egyesült Királyság, Írország és Svédország. A legfeljebb hét-éves átmeneti időszakkal az országok többsége részben élt és fokozatosan nyitott, míg az Európai Unió keleti régióival határos Németország és Ausztria kihasználta a teljes átmeneti időszakot, elhalasztva a szabad munkavállalást 2011 májusáig. Az átmeneti időszakban korlátozott módon vállalhattak az EU–8 polgárok munkát az érintett országokban. 2007-ben Románia és Bulgária csatlakozását követően csak az EU–8 országok nyitották meg munkapiacikat (Magyarország kivételével) Románia és Bulgária munkavállalói előtt, két év múlva Dánia, Görögország, Portugália, Spanyolország és Magyarország is. A többi EU-tagállam 2014-ig elodázta a szabad munkavállalás lehetőségének a megadását.

A következőkben ennek a folyamatnak az intenzitását, a vándorlás nagyságát, valamint az országok közötti eltéréseket, az arányokat és a trendeket vizsgáljuk meg.

Az adatokról

Az emigráció nemzetközi összehasonlítását megnehezíti az adatok korlátozott elérhetősége és megbízhatósága. A célországokban rendelkezésre állnak a bevándorlási adatok egy régió országaiból, a kibocsátó országokból való elvándorlás pedig úgynevezett tükörstatisztikákkal – a fogadó országokban megjelenő migránsállománnyal – közelíthető. Az emigráció nagyságára ezért – célországonként egy-egy adott országból elvándorlókra elérhető adatok alap-

ján – *összegzett tükörstatisztikákat* számítottuk. A rendszerváltás óta eltelt időszakban a kelet-európai országok vándorlásának jelentős része Európán belül zajlott, s még inkább így volt ez az EU bővítését követően. Ezért a rendszerváltást követő időszak elvándorlását vizsgálva nem hibázunk nagyot, ha az EU-n belüli kelet–nyugati irányú vándorlásra szorítkozunk.¹

A globális (ENSZ- és OECD-) adatforrások születési ország szerint definiált migrációt tartalmaznak. Ez az állampolgárság alapján számított statisztikáknál lényegesen magasabb migráns populációt és jelentős Európán kívüli migráns népességet mutat, ami félrevezető lehet. Az EU–8+2-ben született és a legjelentősebb Európán kívüli célszörszágokban (Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, illetve Bulgária esetében Törökország) élők 70–90 százaléka régen emigrált, és már a befogadó ország állampolgára volt 2000-ben.² 2000 és 2015 között az elvándorlás fő iránya az EU volt, összességében az emigráns népesség körében 20–30 százalékkal emelkedett az EU-országokból származók részaránya.³

Két adatforrás alapján számítottunk összegzett tükörstatisztikákat kibocsátó országok szerint: a 2011. évi országokénti népszámlálás felhasználásával, illetve a népességszám alapján az EU–8 + 2 egyes országaiból az EU–15 országokba vándorlókról évente és országoként publikált adatok alapján.⁴ Az adatok tartalma szerint a tartós (a szándék szerint egy évnél hosszabb idejű) emigrációt vizsgáljuk. Egy-egy ország külföldön élő állampolgárait tekintettük emigráns népességnek, feltételezve, hogy ez a születési országukhoz jobban kötődő, közelmúltban emigráltak legjobb közelítése. Az összegzett tükörstatisztikákat *online* felületen elérhető adatbázisokból számítottuk oly módon, hogy minden kibocsátó országra külön-külön azonosítottuk azon állampolgárait, akik az EU–15 valamelyik országában regisztráltak, majd ezeket a számokat összegeztük.⁵ A népszámlálási adatok megbízhatóbbak, a 2011-ben mért emigráns népességet (az adott országban élő külföldi állampolgárokat) mutatják. A népességszám-adatok évente az egyes országokban élő migránsok nyilvántartásából származnak, az időbeli változások vizsgálatára is alkalmasak, azonban hiányosak, de pótlásokkal összehasonlításra alkalmassá tehetők.

A tükörstatisztika az egyes kibocsátó országokból az EU fejlettebb országaiba tartósan (rendszerint legalább egy éve) költöztek létszáma alapján évente képzett mátrixokkal számítható. Mivel a számításhoz a mátrixoknak teljesnek kell lenniük, és az online adatbázis több országban hiányos, az adatokat imputálni és a megfelelő népszámlálásokkal harmonizálni kellett. Az adatmátrixok pótlásához 2011-ig *Fic és szerzőtársai* (2011) adatait használtuk, illetve az időközben frissített Eurostat-adatokkal a korábbiakat korrigáltuk. Az utolsó három év hiányzó adatait az említett forrásnak megfelelő eljárásokkal pótoltuk. Az Egyesült Királyságban élőkre vonatkozó hiányzó adatok pótlásához a megfelelő növekedést becsültük az országba belépők új társadalombiztosítási száma (NINO) alapján. A kis létszámú és a korábbi években nem növekvő migrációt egyes országokban változatlanul tételeztük. Így a becsült értékek kis torzítását is figyelembe véve, a folyamatokat jól közelítő adatforrást kaptunk. Az így számított migráns népességre vonatkozó adatokban a migránsok az egyes országok eltérő számbevételeiből fakadóan nem pontosan harmonizálhatók, de az összehasonlításokat ez nem zavarja, hiszen az minden ország esetében évről évre ugyanúgy történik.

1 Az Európai Unió belüli szabad mozgás szabályai is eltérnek az egyéb irányú migrációtól, ezért célszerű a külön elemzés. Ahol lehetséges volt, ott a teljesség kedvéért a munkapiaci szempontból hasonló státusú EGT-országokra, mindenekelőtt Norvégiára és Svájcra is kiterjesztettük a számítást.

2 Saját számítások a népszámlálási adatok alapján: [OECD DIOC adatbázis](#).

3 Az [ENSZ migrációs adatbázis](#) alapján).

4 A kézenfekvő lehetőség ellenére nem használhattuk az Európai munkaerő-felmérés (*European Labour Force Survey, EU-LFS*) adatait tükörstatisztika számítására, mert a migránsok állampolgársága, illetve születési helye szerint azok csak anonimizáltan érhetőek el.

5 a népszámlálási adatok elérhetősége: [Census](#), a népességszámstatisztikáé: [Eurostat](#).

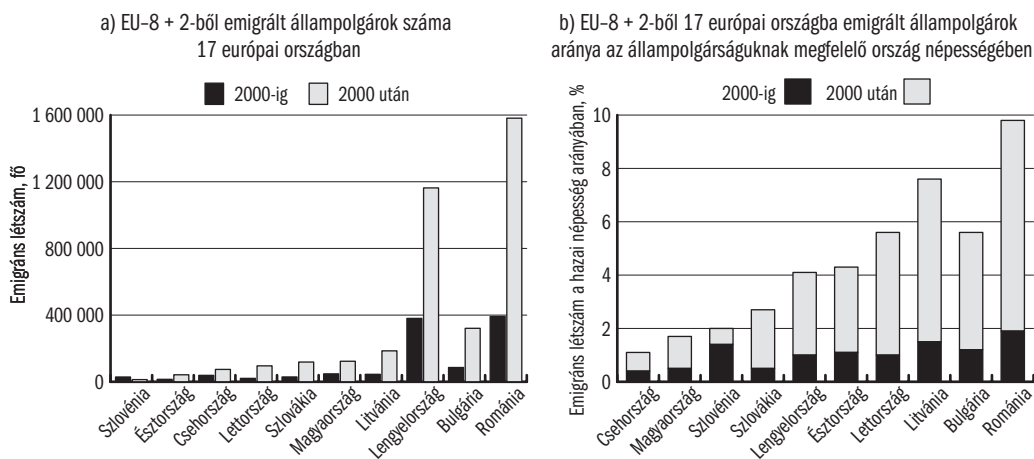
Az áramlásokat jól leíró összehasonlítható adatok hiányában a migráció változását az egyes időpontok közötti állományváltozás hagyományos módszerével közelítjük, így az adatok a letelepedett és legalizáltan külföldön élők adott pillanatban jellemző – részben változó és cserélődő – sokaságának a bemutatására korlátozódnak. Ezzel alábecsüljük a teljes – rövidebb vagy hosszabb ideig – külföldön élő emigráns népességet, és nem tudjuk megmutatni a migrációban érintettek, az áramlásokban résztvevők teljességét. A számok tehát a tartósan elköltözött emigráns népesség méretének alsó becslését adják. A statisztikai összehasonlítással az elvándorlás mértékét és az arányokat vizsgáljuk. Az elvándorlást motiváló tényezőket, szerkezetét és hatását célzott kutatások alapján elemezhetjük.

Az emigráns népesség nagysága

Az 1.1. ábrán a censusadatokból összegzett tükörstatisztikákkal egy adott időpontban, 2011-ben, kibocsátó országok szerint látható a Nyugat-Európában élő kelet-európai emigráns népesség, különválasztva a 2000 előtt és azt követően elvándoroltakat.⁶ A jelenlegi migrációs folyamat nagyságát pontosabban közelítő adatot kapunk a 2000 utáni időszakot vizsgálva. Az 1.1. ábra a) része az emigránsok népszámlálások alapján számított létszámadatait mutatja 2000-ben és 2011-ben: az ebben az időszakban végbement növekedés jelentős. A létszám szerint a teljes kelet–nyugati emigrációt a lengyel és a román elvándorlás dominálja.

6 A korszakolást a korábbi census időpontja határozza meg. Ez a korszakhatár közelítően alkalmas arra, hogy az Európai Unió bővülését és a szabad munkaerőmozgást jellemző időszakban megnövekedett migrációt elkülönítve vizsgáljuk a korábbiaktól.

1.1. ábra: Az EU-8 + 2-ből az EU-15-be és két EGT-országba 2000 előtt vagy azóta érkezett bevándorló népesség, állampolgárság szerint, 2011

Megjegyzés: A két EGT-ország: Norvégia és Svájc.

Forrás: Saját számítások az egyes országok 2011. évi népszámlálás adatai alapján.

A kibocsátó országok szempontjából az igazán fontos kérdés az, hogy az ország népességének mekkora hányada él külföldön. Az arányokat a 2011. évi népszámszámhoz viszonyítva mutatja az 1.1. ábra b) része. A 2011-ben külföldön élők többsége 2000 után érkezett, 2000–2011 között a népesség eláramlása a balti országok közül Lettországból és Litvániából, emellett Bulgáriából és Romániából volt a legjelentősebb. Lengyelországból – a számottevő emigráns népesség ellenére – az elvándorlás aránya a középmezőnybe tartozott Észtországgal és kicsit lemaradva Szlovákiával együtt, és alacsony volt Csehországból, Szlovéniából és Magyarországról is.

Az előzőekben az összegzett tükörstatisztikák segítségével egy-egy ország teljes népességéhez viszonyítottuk az emigránsok számát. A népszámlálásokból látható, hogy az emigráns népesség 85–90 százaléka minden országban 50 éves vagy fiatalabb, ezért a valósághoz közelebb áll, ha az elvándorlási arányt a kibocsátó ország 50 év alatti népességéhez viszonyítjuk. Így a megfelelő fiatalabb korcsoporthoz arányítva az előzőekben számítottokhoz képest közel másfélszeres az elvándoroltak aránya. 2011-ben a 15–49 éves aktív korú román állampolgárok 15 százaléka, a litvánok 12 százaléka, a lettek és a bolgárok 9 százaléka, az észtek és lengyelek több mint 6 százaléka, a szlovákok, csehek, szlovének és magyarok 2–4 százaléka élt Nyugat-Európa országaiban.

Az összegzett tükörstatisztikák szerint a népszámlálás alapján azt is látjuk, hogy az emigráns népesség nagy része aktív, ami a várt folyamatoknak megfelelően gazdasági, munkavállalási célú migrációra utal. 2000 után a 15–64 éves emigráns kelet-európaiak aktivitása messze meghaladta az EU–15 országokra átlagosan számított 60 százalékos aktivitási rátát. Különösen magas volt a lett, litván, lengyel, szlovák és magyar emigránsok aktivitási rátája (80 százalék körüli), ettől alig maradt el a román és a bolgár arány (76–77 százalék). A cseh 75 százalék, az észt és a szlovén aktivitási ráta kicsit alacsonyabb (71–73 százalék) volt.

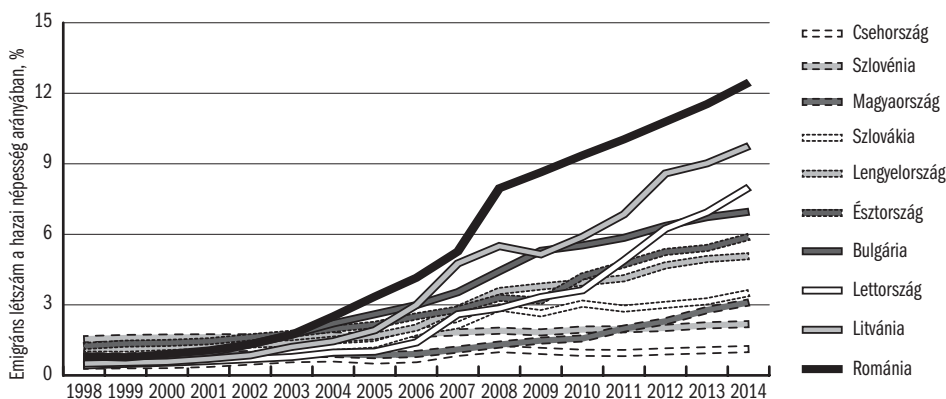
Az elvándorlás dinamikája a külföldön élők arányának a változása alapján

Az országok szerint 2011-re vizsgált arányok pillanatképet adnak az egyes kelet-európai országokban az elvándorlás nagyságáról. A népességstatisztika alapján számított összegzett tükörstatisztikák az elvándorlás időbeli változásáról adnak jelzést. Azt nem látjuk az adatokból, hogy mennyien költöztek el, és mekkora a hazatérők aránya, a trendek a *nettó elvándorlást* és annak változását mutatják. Az emigráns népesség hazai népességen belüli arányát látjuk évente és országonként az 1.2. ábrán. Az EU-csatlakozást követően gyors növekedés indult el minden országból. Míg 2004-ben a hazai népességhez képest a Nyugat-Európában élő kelet-európaiak statisztikában látható aránya alig 1-2 százalék volt, 2004 után az arány szinte minden országban nőtt. A növekedés üteme országonként eltérő.⁷ Romániából és a balti országok közül Lettor-

⁷ A 2004-ben történt gyors növekedést jelző statisztikákban az is szerepet játszott, hogy a korábban már (nem legálisan) külföldön tartózkodók regisztrálására csak ekkor került sor. A migráció hirtelen növekedése az erős migrációs hajlandóságot mutató országokból érkezők korábbi nem regisztrált jelentős létszámát tette láthatóvá, ez a változás az időben elsimult.

szágból és Litvániából különösen intenzív az elvándorlás. Ettől elmaradva is jelentős mértékű és folyamatos – bár az élbolynál kisebb mértékű – Lengyelországból, Észtországból és Bulgáriából a kivándorlás. Az előbbiektől lassan elmaradt a szlovák kivándorlás aránya, miközben hasonló szintre emelkedett a magyaroké. A cseh és szlovén emigráció változatlanul alacsony.⁸

1.2. ábra: Az EU-15 országokban élő EU-8 + 2 állampolgárok aránya az állampolgárságuknak megfelelő ország népességében (január 1-re vonatkozó értékek)

Forrás: Saját számítások az egyes országokban élő külföldi népesség állampolgárság szerinti Eurostat-adatok alapján, a hiányzó adatok kiegészítve a már leírtak szerint.

Jól elkülöníthető időszakokra osztható az elmúlt másfél évtized: az EU-8 országok uniós csatlakozást megelőző időszakára (2004 előtt), a válságig tartó kezdeti gyors migrációs évekre (2004–2008), a válságra (2008–2010) és végül a német és az osztrák munkapiac megnyitásának időszakára (2010 után). A gyors növekedést a válság rövid időre megtörte, de a folyamatok tartósak tűnnek, az egyes időszakokban országoként különböző intenzitású volt az elvándorlás. Az 1.3. ábra az előző ábrán látott összegzett tükörstatisztikákból számított emigráció éves átlagos változását mutatja az egyes időszakokban az állampolgárságuknak megfelelő ország népességének arányában.

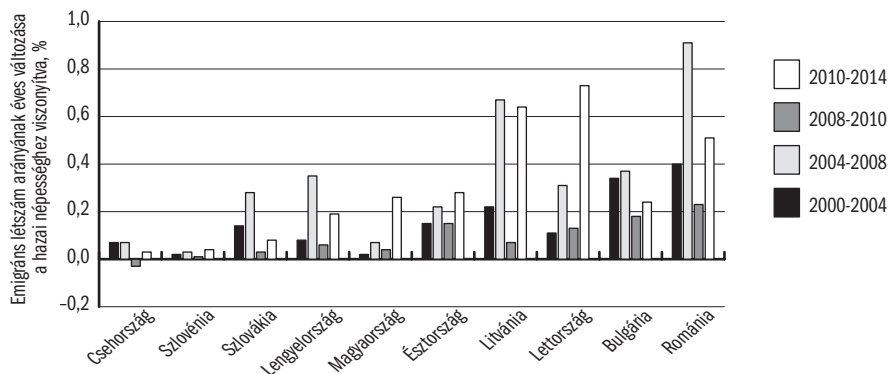
Az EU-8 többségéből már a csatlakozást megelőzően volt több-kevesebb elvándorlás, de 2004 után hirtelen megugrott, a válság időszakában mindehét lelassult, és 2010 után ismét felgyorsult. Az EU-8 közül a balti országokban a válságot követően folytatódott az azt megelőző intenzív növekedés, Lengyelországban és különösen Szlovákiában – ahol a gazdasági folyamatok kedvezően alakultak – elmaradt a válság előttitől. Csehországot és Szlovéniát az elvándorlás lényegében nem érintette. A csatlakozás idején még Magyarországon is hasonló volt a helyzet, 2010 után azonban már jelentősebb mértékű migráció indult el. Bulgáriában és Romániában valamelyest eltérnek a folyamatok. A két ország 2007-ben történt csatlakozását megelőzően már jelentős volt az elvándorlók aránya,⁹ ezt követően tovább erősödött, majd a válság

8 Elyben becsülhető az elvándorlás országoként az EU-LFS szerinti tükörstatisztikák alapján is, noha az adatok anonimizálás elérése nem lehetséges. Ilyen számításokat közöl az EU (2014) – az LFS 2013-as adatai alapján – a 15–64 éves népesség migrációjára, az eredmények nagyon közel vannak az általunk számítottakhoz.

9 Jellemző volt a Spanyolországba irányuló, kétoldalú szerződésekkel terelt, továbbá irreguláris és ismétlődő amnesztikák révén legalizált Olaszországba irányuló munkavállalási célú migráció (vö. Peixoto és szerzőtársai, 2012).

után a nagyon intenzív növekedés mérséklődött. Ebben vélhetően a dél-európai fő célszágok gazdaságának a romló felszívóképessége játszhat szerepet.

1.3. ábra: Az EU-15-ben élő EU-8 + 2 állampolgárok arányának éves változása az állampolgárságuknak megfelelő ország népességében, január 1-re vonatkozó értékek

Forrás: Saját számítások az egyes országokban élő külföldi népesség állampolgárság szerinti Eurostat-adatok alapján, a hiányzó adatok kiegészítve a már leírtak szerint.

Magyarországon az elvándorlás – a többi országtól eltérően – megkésve indult el. A csatlakozással beindult erős migrációs szívó hatás kismértékben érvényesült, a válság és következményei, az elkerülhetetlen megszorításokkal járó reformok a 2000-es évek második felében, majd a 2010 óta regnáló kormány intézkedései egy irányba mutatva jelentettek migrációt ösztönző hatást (Hárs, 2013). Az elvándorlás aránya ugyan elmaradt az EU-bővülés kedvező környezetében számos országban tapasztalt erőteljes – éves átlagban a hazai népesség 0,4 százalékát közelítő vagy azt meg is haladó – elvándorlási aránytól, de elérte a közepes intenzitású elvándorló országokra jellemző, átlagosan évi 0,2 százalékos arányt. Magyarország népességének 3,1 százalékát tette ki az EU-15-be vándorlás mértéke 2014 elején az összegzett tükörstatistikák-ból számítva. Az EU csatlakozást követően 2004–2014 között a külföldön élő magyar népesség aránya 2,2 százalékkal növekedett. Az elvándorlás 2007 után fokozatosan emelkedett, majd 2010 után gyorsult fel, és 2010 és 2014 között 1,6 százalékkal nőtt a külföldre költözötték aránya. A 2007 után érzékelt elvándorlási ráta növekedése szerény, de eltérően Csehországtól vagy Szlovéniától, a folyamat nem állt meg a válság időszakában. A hazai szakirodalomban ez a szerény növekedés már érzékelhető volt (vö. *Blaskó és szerző-társai*, 2014, *Hárs–Simon*, 2015).

A Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEK KH) személyi adat- és lakcímnyilvántartása alapján a 18–49 évesekre vonatkozó, 2013 elején egy időpontra számított legmegbízhatóbb állományi (*stock*) becslése szerint 335 ezer fő élt életvitelszerűen külföldön (KSH NKI, 2013). A teljes népességhez számítva ez mintegy 3,4 százalékot jelent. A két becslés hasonló időpontra mért nagyságában az eltérést az adat-

tartalom különbözősége megnyugtatóan magyarázza, mindenekelőtt a számított tükörstatisztika adatait technikai okból regionálisan lehatároltuk a vizsgálatunk időszakában legfontosabb EU-15 régióra. A tükörstatisztika adatai az elvándorlás alsó becslését jelentik, azt tudjuk, mennyien élnek legalább tartósan a tükörstatisztika alapján az EU-15-ben.

Migráció, munkapiac és gazdasági kilátások

Az új EU-tagállamokból induló elvándorlást alapvetően munkavállalási cél motiválta: mindvégig magas volt az emigránsok munkavállalási hajlandósága és aktivitási rátája (*Kahanec és szerzőtársai*, 2010). Az országok közötti gazdasági különbségek alapján az elérhető bérnyereség, a kelet-európai kedvezőtlen munkapiaci helyzet (a munkanélküliség szintje) és a gazdasági kilátások mellett országspecifikus sajátosságok is alakították a kivándorlás folyamatát.

Az alfejezet végén található *F1. Függelék F1.1. ábrája* stilizált tények alapján mutatja országonként a kelet-európai elvándorlást befolyásoló főbb tényezők együttmozgását: a munkanélküliség alakulása a munkapiaci hatásokat, a GDP éves változása a gazdasági kilátásokat. *Oblath* (2014) alapján az országok közötti jelentős bérkülönbségek hatásának állandóságát feltételezzük.¹⁰

A rendszerváltás során átalakult a gazdasági szerkezet, a munkahelyek tömege tűnt el. A 2000-es évek első felében az EU-8 többségében magas volt a munkanélküliség, és kedvezőtlenül alakultak a foglalkoztatási kilátások. A balti országokban a 10 százalék feletti, Lengyelországban és Szlovákiában a 20 százalékot is meghaladó munkanélküliség miatt – a szabad munkavállalás és a fogadó országokban szinte korlátlan munkaerő-kereslet teremtette lehetőségek közepette – gyorsan elindult az elvándorlás. A magas munkanélküliség gyorsan csökkenni kezdett, majd a válság által súlyosan érintett balti országokban ismét magasra szökött, újabb migrációt indukálva, ami újból enyhítette a munkanélküliséget. Lengyelországban a válság hatása mérsékeltebb volt, Szlovákia is gyorsan stabilizálódott, az elvándorlás nettó növekedési üteme lelassult, amiben a visszavándorlás is szerepet játszott. Lengyelországban, a balti országokban és Szlovákiában a munkanélküliség csökkenését gazdasági növekedés kísérte (*Kaczmarczyk és szerzőtársai*, 2010, *Hazans–Philips*, 2010).

A migráció azonban nem oka a javulásnak, az egyes országok gazdasági növekedési ciklusa határozta meg a gazdasági mutatók javulását, az elvándorlás lehetősége egybeesett ezekkel a folyamatokkal. A munkapiaci szelekció részletes elemzése a lengyel és a balti esetben is igazolták, hogy a migráció hatására csökkent munkapiaci túlkínálat, hosszabb távon javult a piaci egyensúly, így a feszesebbé váló munkapiacra csökkent a munkaerő-kínálat, emelkedtek a bérek, kialakultak a gazdaság korszerűsítésének és modernizációjának a feltételei (*uo.*).

Románia és Bulgária kedvezőtlen munkapiaci helyzete a 2007-es EU-csatlakozásukat megelőzően is gyors elvándorlást indított el, ami azonban nem járt együtt a gazdaság érezhető javulásával: a GDP növekedése stagnált, az elvándorlás aránya folyamatosan nőtt (*Mereuta*, 2013).

10 Az elvándorlás hatását és szerkezetét részletesen elemző országtanulmányok további tényezőket, így a demográfiai következményeket, strukturális különbségeket, a rövid és a hosszabb távú hatásokat is vizsgálják (*Kaczmarczyk és szerzőtársai*, 2010, *Hazans–Philips*, 2010, *Hazans*, 2013). Ezekre hely hiányában nem térünk ki, a stilizált tények leírására szorítkozunk.

Az erőteljes migráció strukturális hiányokat teremthet a munkapiacon, aminek hatása függ az elvándorlás szerkezetétől, a migránsok szelekciójától. A javuló gazdasági és munkapiaci változásokat visszavándorlás követheti, a hiányzó munkaerőt a visszavándorlás és a bevándorlás ellensúlyozhatja (különösen a balti országok esetében lenne erre szükség, ahol stabilan intenzív volt az elvándorlás). Az említett kelet-európai országok visszavándorlási programjai azonban nem bizonyultak sikeresnek, és a bevándorlási programok is szerények (Hazans, 2013, Kaczmarczyk és szerzőtársai, 2010, Kaczmarczyk, 2013, Mereuta 2013).

Magyarországon (valamint Csehországban és Szlovéniában, utóbbiakat az *F1.1. ábrán* nem szerepeltetjük) ugyanakkor a csatlakozást követő időszakban alacsony volt a munkanélküliség, és szerény az elvándorlás. 2010 körül a munkanélküliség (közmunkával korrigált) növekedése és állandósult szintje érezteti hatását, és a gazdasági kilátások sem javulnak (a GDP alakulása stagnál). A magyarországi migráció rövid története a kelet-európai országok közül Románia és Bulgária modelljéhez áll közelebb, a stagnáló gazdasági és a kedvezőtlen munkapiaci kilátások mellett egyéb országspecifikus tényezők is befolyásolták az elvándorlást. Rövid távon ez stabilan növekvő migrációt valószínűsít, és nem látszódnak olyan gazdasági változások, amelyek a migráció gazdasági előnyeinek realizálásához, piaci egyensúlyhoz és a gazdasági szerkezet átalakítását kikényszerítő modernizációhoz vezetnének.

Migrációs áramlások iránya és mintázatai

A migrációs áramlásokat, az éves migráció nettó növekedését országonként szintén a tükröstatistikák alapján vizsgáljuk (Csehországot és Szlovéniát ismét kihagyva – lásd *F1. Függelék F1.2. ábra*). 2004-ben a vándorlás irányát a csatlakozással megnyíló migrációs lehetőségek, a célországok gazdasági vonzereje és regionális hatások határozták meg. Az Egyesült Királyság (és Írország) munkapiacának gazdasági vonzereje és azonnali megnyitása gyorsan átrendezte az EU–8 migrációs mintáit. Az EU–8 egy részében a két ország a legfontosabb célországokká vált. Németország korábbi vonzereje elmaradt az átmeneti időszakban bevándorlás korlátozásának hatására, 2011 óta vonzereje lassan növekszik. Ettől eltért Románia és Bulgária migrációjának a fő iránya a mediterrán régió felé.

Az előzőekben látott erőteljes elvándorlás jellegzetes kétpúpú grafikonra rajzol fel a balti országokban és Lengyelországban is, a vándorlás iránya 2004 után az első hullámban meghatározóan az Egyesült Királyság és Írország (Észtország esetében a szomszédos Finnország) volt. A válságot követően a migráció Írországra leállt. Szlovákiából is 2004 után intenzív volt a kiáramlás az Egyesült Királyságba, majd fokozatosan csökkent. Románia és Bulgária fő célországa kezdetben Spanyolország (Románia esetében emellett kismértékben Olaszország) volt. A 2007-es csatlakozás gyorsan növelte a migrációt Romániából Olaszországba, Bulgáriából többek között Görögországba, de ezt már a kö-

vetkező évben követte a világgazdasági válság, ami kényszerűen megváltoztatta az elvándorlás korábbi irányait.

A főáramtól kicsit eltérő volt a magyarországi elvándorlás: kezdetben az alacsony intenzitás mellett a sokféleség jellemezte. A 2010 után gyorsan növekvő migráció fő iránya az Egyesült Királyság lett, majd 2011-től a teljesen szabaddá vált a német és az osztrák munkapiac felé is jelentős volt a migráció növekedése. Összességében az Egyesült Királyság és Németország irányába hasonló intenzitású és jelentős az eláramlás, emellett Ausztria felé is jelentősen növekedett a kivándorlás.

Ellensúlyozza-e a bevándorlás az elvándorlást?

A kelet-európai régió országaiban a rendszerváltást követően szabaddá vált határokon keresztül megindultak a bevándorlási folyamatok is. A motiváló tényezők között a migráció gazdasági szívó hatása, a hagyomány, a kapcsolati hálók rendszere és a befogadó környezet is fontos volt (*Wallace–Stola*, 2001). A rendszerváltást követő időszak gazdasági növekedési várakozásai erősítették a régió országainak migránsokat vonzó képességét. Modellként a mediterrán országok migrációs folyamata szolgált, ahol az elvándorlás bevándorlásba váltott (*Peixoto és szerzőtársai*, 2012). *Arango* (2012) általánosabb elméleti keretben írja le – a nyugat-európai régi és a dél-európai új bevándorló országok mellett – a bevándorlóvá transzformálódó kelet-európai országokat. Az előző részhez hasonlóan a leíró statisztikák segítségével nemzetközi összehasonlításban mutatjuk be a kelet-európai országokba – kiemelve a Magyarországra – való bevándorlás folyamatait.

Adatok

A vizsgálathoz ismét a népszámlálásokhoz fordulhatunk. Az előző fejezetben vizsgálthoz hasonló népességet, a tartósan – egy évnél hosszabban – letelepedetteket állampolgárság szerint vizsgáljuk, ez pontosabban közelíti az újabb bevándorlást.¹¹ A rövidebb folyamatokat és áramlásokat nem látjuk, de a népszámlálások kicsi elemszám mellett megbízhatóbb *arányokat* mutatnak.¹²

Bevándorlás – számok és várakozások

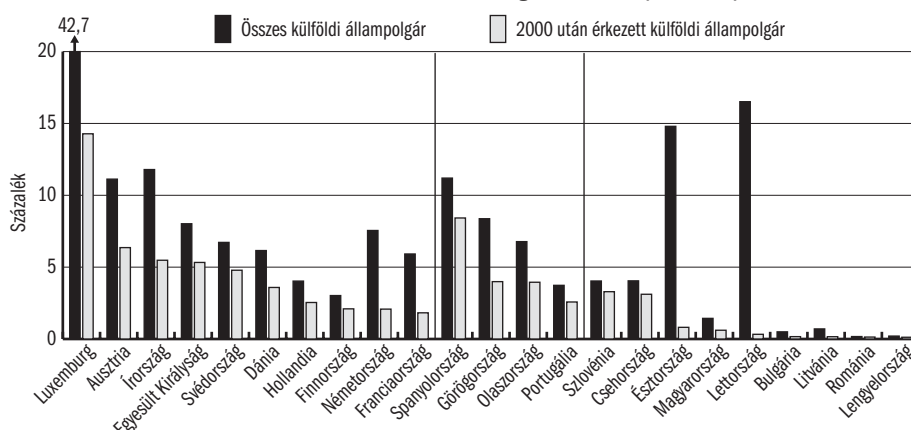
Az *1.4. ábra* a hazai népességhez mérve mutatja a külföldi állampolgárok, valamint a 2000 után érkezettek arányát. Az utóbbiak valószínű képet adnak a közelmúlt migrációjáról. Az arányokat az egyes országok migrációs folyamatai határozzák meg. Külön csoportosítottuk Észak- és Nyugat-Európa, Dél-Európa és Kelet-Európa országait. Az előbbieken a bevándorlás országonként különböző arányú, de minden országban számottevő tartós migráns népesség akkumulálódott már 2000 előtt, és ez a beáramlás folytatódik 2000 óta. A kelet-európai országok többségében azonban a bevándorló népesség aránya alacsony. A 2000 előtti időszakban a beáramlás valós mértékét etnikai és tör-

11 Az állampolgárság alapján vizsgált bevándorlás kiszűri az etnikai alapon nyert új állampolgárokat a migránsok köréből.

12 A munkaerő-felmérés a bevándorlás vizsgálatára elegendően nagy migráns népesség mellett alkalmas, azonban a bevándorlás alacsony szintje és a minta nem megfelelő súlyozása miatt a kelet-európai országok bevándorlását nem méri megbízhatóan. A módszertani nehézségekről lásd *KSH* (2015). Hasonlóan az előző részhez, az EU országok on-line módon elérhető censusadatait használtuk a bevándorlás összehasonlítására lásd: [Census](#).

téneti átrendeződések is módosították, a 2000 óta bevándorlók száma jobban közelíti a közelmúltbeli tényleges migráció folyamatát, és azt látjuk, hogy az országok többségében 2000 óta a bevándorlás növekedése nagyon szerény. *Drbohlav és szerzőtársai* (2011) Lengyelország, Csehország és Magyarország példáján részletesen vizsgálta a migrációs áramlásokat és állományokat. A szerzők a kelet-európai kétezres évek végi bevándorlást mint szerényen növekvő „embrionális” folyamatot írták le, ahol kitapinthatók, de kicsik a változások. Magyarország a rendszerváltás éveinek élénk bevándorlását követően belesimult a régió mérsékelt bevándorlási trendjébe (*Hárs*, 2010).

1.4. ábra: Külföldi állampolgárok aránya a teljes népességben, az összes és a 2000 után érkezettek bevándorlása az EU országaiba, 2011 (százalék)

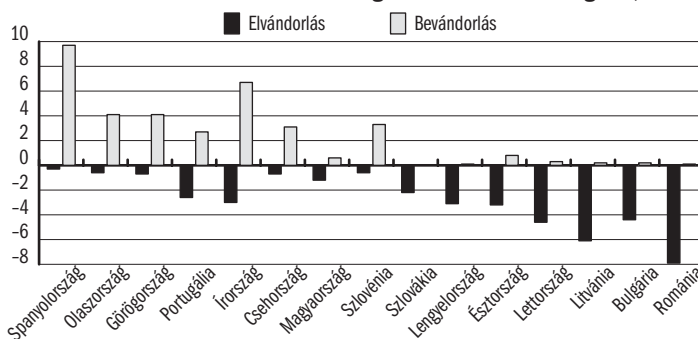
Megjegyzés: Luxemburg kiugró létszámát az ábrán elváltuk, a grafikon tetején számmal jelezzük. Észtország és Lettország bevándorlási adatai a nem állampolgár orosz nemzetiségeket is tartalmazzák, ez virtuális bevándorlást mutat (lásd *Lagzi*, 2008).
Forrás: Saját számítások az egyes országok 2011. évi népszámlálás adatai alapján.

A szerény bevándorlás mellett az elvándorlás mértéke, ahogy az előző részben láttuk, a kelet-európai országok többségében számottevő volt és gyorsan növekedett. A jelentős mértékű elvándorlás a hazai munkapiacokon hiányt, ezzel a hazai bérek emelkedése mellett bevándorlást indíthat el. Az emigráció rövid története alapján megállapíthatjuk, hogy bár a bérhatás megjelenik, de nincs érzékelhető bevándorlás.

Az 1.5. ábra az elvándorlást és a bevándorlást együtt mutatja az EU-8-ban (és összehasonlításul az öt, újonnan befogadóvá váló EU-országban). A folyamatok együtt járása egyértelműnek látszik: azokba a kelet-európai országokba vándoroltak be komolyabb mértékben, ahol egyébként nem volt elvándorlás. Szlovénia és Csehország a kelet-európai országokat érintő emigrációban lényegében érintetlen maradt. A bevándorlás mértéke ugyanakkor hasonlít a bevándorló országokban látott arányokra. Az új befogadó országok egyértelmű képet mutatnak: 2000 után az országok mindegyikébe jelentős volt

a bevándorlás, és az elvándorlás megállt. A folyamatok nem egyidejűek, a bevándorlás a migrációs transzformációval indult meg, és időlegesen vissza is fordulhat, amennyiben a gazdasági feltételek változnak.¹³

1.5. ábra: Külföldi állampolgárok 2000 utáni bevándorlása és a hazai népesség elvándorlása az EU-8-ban és 5 befogadóná váló EU-országban, 2011

Forrás: Saját számítások az egyes országok 2011. évi népszámlálás adatai alapján.

Összegzés

A migráció leíró statisztikai elemzése nemzetközi összehasonlításban megmutatta, hogy a későn induló magyar elvándorlás gyorsan növekvő mértéke (még) elmarad azon országokétól, ahol már rég megindult ez a folyamat. A migráció állományának a tanulmányban vizsgált időbeli változása végbe-mehetett kisebb és nagyobb migrációs áramlás mellett is.

Erős migrációs nyomás esetén a gyorsan növekvő elvándorlással kapcsolatban megfogalmazódik az a feltételezés, hogy a folyamat egyirányú. A vélekedés mögött az elvándorlást ösztönző tényezők túlértékelése, és a visszaáramlást ösztönző vagy kényszerítő hatások lehetőségének az elvetése rejlik. A főbb célországok adatait vizsgálva arra következtethetünk, hogy az elvándorlás mellett számottevő a visszavándorlás mértéke is (erről lásd a Közelkép 2.7. alfejezetét).

A növekvő elvándorlás mellett a régió országaihoz hasonlóan szerény mértékű a bevándorlás Magyarországon. A rendszerváltáskori intenzív beáramlás mértéke visszaesett (ráadásul a vizsgált adatokban nem látszanak a bevándorlás honosítással végződött esetei). Korábbi kutatások és a Közelkép további alfejezetei részletesen bemutatják a bevándorlás struktúráját és munkapiaci helyét, elméletileg lehetséges gazdasági szerepét.

13 A mediterrán országok migrációs transzformációját részletesen mutatja be Peixoto és szerzőtársai (2012).

Hivatkozások

ARANGO, J. (2012) Early starters and latecomers. Comparing countries of immigration and immigration regimes in Europe. Megjelent: *Okólski, M.* (szerk.): *European Immigrations. Trends, Structures and Policy Implications*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 45–64. o.

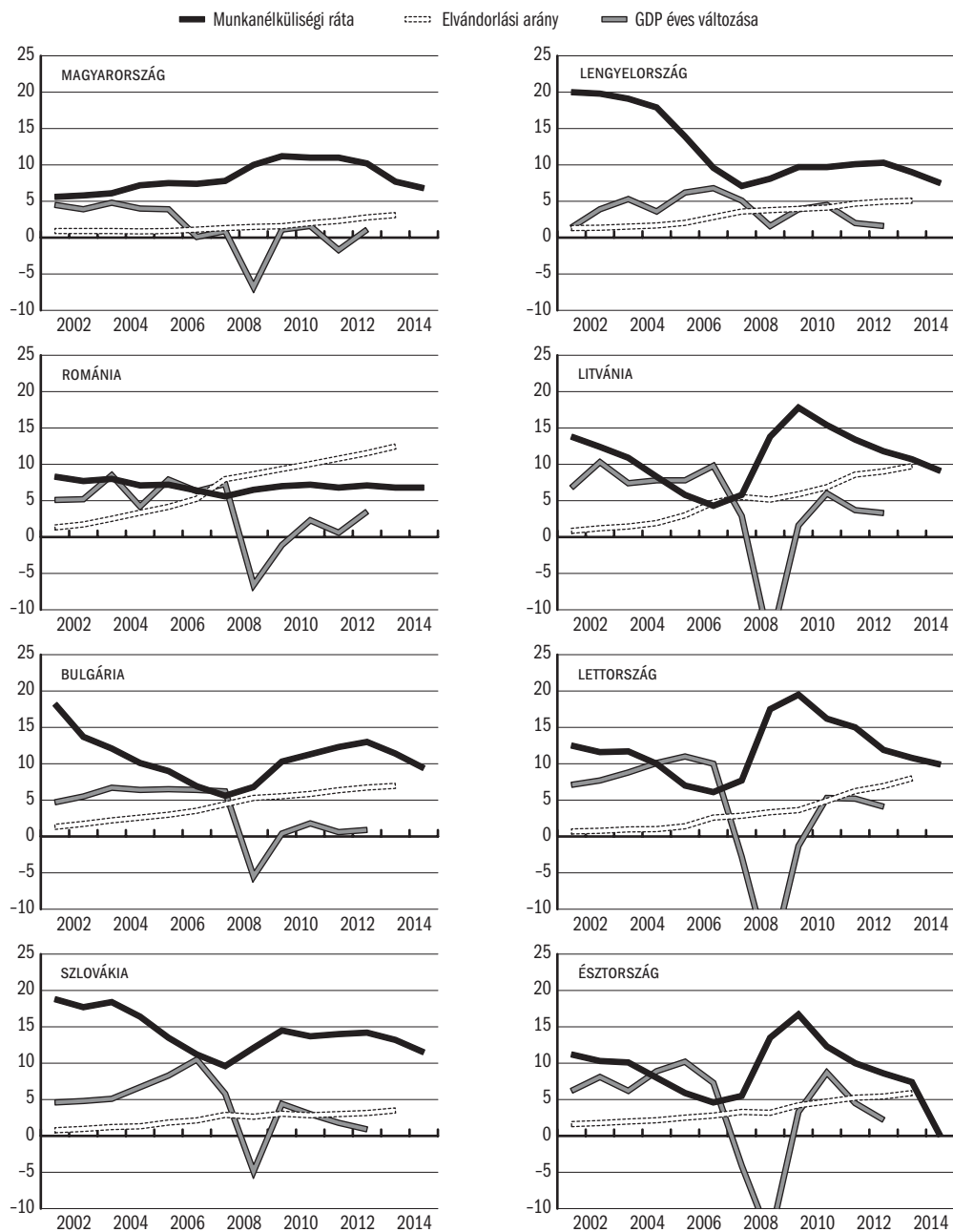
BAAS, T.–BRÜCKER, H. (2008): Macroeconomic consequences of migration diversion. A CGE simulation for Germany and the UK. IAB Discussion Paper, No. 3.

BAUER, T.–ZIMMERMANN, K. (1999): Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Im-

- pact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe. IZA Research Report, No 6.
- BLASKÓ ZSUZSA–LIGETI ANNA SÁRA–SIK ENDRE (2014): Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György* (szerk.): Társadalmi Riport 2014. Társ. Budapest, 351–372. o.
- BOERI, T.–BRÜCKER, H. (2001): The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States. Report for the European Commission, DG Employment and Social Affairs, Brüsszel.
- BOERI, T.–BRÜCKER, H. (2005): *Migration, Co-ordination Failures and EU Enlargement*. DIW Discussion Papers, No. 481.
- DRBOHLAV, D.–GRABOWSKA-LUSINSKA, I.–HÁRS ÁGNES (2011): Immigration puzzles. Comparative analysis of the Czech Republic, Hungary and Poland before and after joining the EU. Lambert Academic Publishing, Saarbrücken.
- DUSTMANN, C.–CASANOVA, M.–FERTIG, M.–PRESTON, I.–SCHMIDT, C. M. (2003): *The Impact of EU Enlargement on Migration Flows*. Home Office Online Report, 25.
- EU (2014): Recent trends in the geographical mobility of workers in the EU. EU Employment and Social Situation Quarterly Review, Supplement, június, 37–69. o.
- FIC, T.–HOLLAND, D.–PALUCHOWSKI, P.–RINCON-AZ-NAR, A.–STOKES, L. (2011): Labour Mobility within the EU – The Impact of Enlargement and Transitional Arrangements, NIESR Discussion Paper No. 379. National Institute of Economic and Social Research, London.
- HARRIS, J.–TODERO, M. (1970): Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, Vol. 60. No. 1. 126–142. o.
- HÁRS ÁGNES (2003): Channelled East-West labour migration in the frame of bilateral agreements. BWP, No 1.
- HÁRS ÁGNES (2010): Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. Megjelent: *Hárs Ágnes–Tóth Judit* (szerk.): Változó migráció – változó környezet. Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 15–53. o.
- HÁRS ÁGNES (2013): Munkapiaci válságok, változások, válaszok. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György* (szerk.): Társadalmi riport, 2012. Társ. Budapest.
- HÁRS ÁGNES–SIK ENDRE–SIMONOVITS BORI (2004): Munkaerőpiac és migráció – fenyegetés vagy lehetőség. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György* (szerk.): Társadalmi riport, 2004. Társ. Budapest, 272–289. o.
- HÁRS ÁGNES–SIMON DÁVID (2015): A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon Budapest. Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2015/2.
- HAZANS, M. (2013): *Emigration from Latvia: Recent trends and economic impact*. Megjelent: Coping with Emigration in Baltic and East European Countries. OECD, 65–101. o.
- HAZANS, M.–PHILIPS, K. (2010) The Post-Enlargement Migration Experiences in the Baltic Labor Markets. Megjelent: *Kahanec–Zimmermann* (2010) 255–304. o.
- KACZMARCZYK, P. (2013): *Matching the skills of return migrants to labour market needs in Poland. Romania*. Megjelent: Coping with Emigration in Baltic and East European Countries. OECD, 111–126. o.
- KACZMARCZYK, P.–MIODUSZEWSKA, M.–ZYLICZ, A. (2010): Impact of the Post-Accession Migration on the Polish Labor Market. Megjelent: *Kahanec–Zimmermann* (2010) 219–253. o.
- KAHANEC, M. (2013): Labor Mobility in an Enlarged European Union. Megjelent: *Constant, A. F.–Zimmermann, K. F.* (szerk.): International Handbook on the Economics of Migration. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 137–153. o.
- KAHANEC, M.–ZAIČEVA, A.–ZIMMERMANN, K. F. (2010): Lessons from migration after EU enlargement. Megjelent: *Kahanec–Zimmermann* (2010) 3–45. o.
- KAHANEC, M.–ZIMMERMANN, K. F. (szerk.) (2010): EU labor markets after post-enlargement migration. Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg.
- KSH (2015) Első és második generációs migránsok munkaerő-piaci helyzete (a munkaerő-felmérés 2014. II. negyedévi ad hoc moduljának főbb eredményei). Statisztikai Tükör, 48.
- KSH NKI (2013): A Magyarországon állandó lakcímmel rendelkező 18–49 éves magyar állampolgárok mintegy 7,4 százaléka tartózkodik jelenleg tartósan külföldön. Korfa, Népesedési Hírlevél, 13. évf. 3. sz.
- LAGZI GÁBOR (2008): Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországon és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány, 33.
- LAYARD, R.–BLANCHARD, O.–DORNBUSCH, R.–KRUGMAN, P. (1992): East–West Migration: The Alternatives. MIT Press, Cambridge MA.
- MEREUTA, C. (2013): *Mobilising migrants skills and resources in Romania*. Megjelent: Coping with Emigration in Baltic and East European Countries. OECD, 127–141. o.
- OBLATH GÁBOR (2014): Felzárkóztak az árak és lemaradtak a bérek? Tévhitek, tények és közgazdasági összefüggések. Statisztikai Szemle, 92. évf. 8–9. sz. 745–765. o.
- PEIXOTO, J.–ARANGO, J.–BONIFAZI, C.–FINOTELLI, C.–SABINO, C.–STROZZA, S.–TRIANDAFYLIDOU, A. (2012): Immigrants, markets and policies in Southern Europe. The making of an immigration model? Megjelent: *Okólski, M.* (szerk.): European Immigrations. Trends, Structures and Policy Implications. Amsterdam University Press, Amsterdam, 107–148. o.
- WALLACE, C.–STOLA, D. (szerk.) (2001): Patterns of Migration in Central Europe, Palgrave.

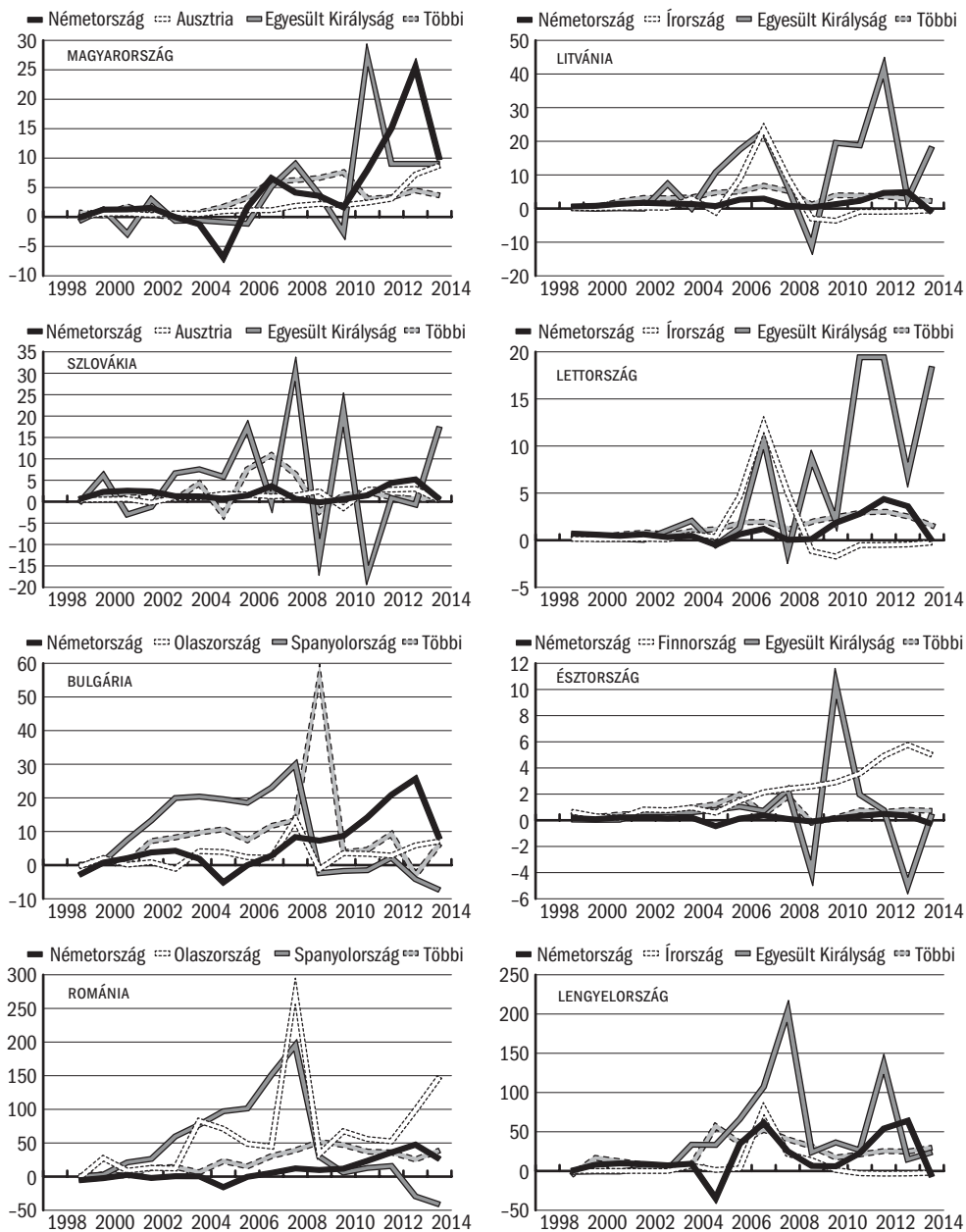
F1. Függelék

F1.1. ábra: A migrációs arány, a GDP növekedési ütemének éves változása és a munkanélküli ráta együttes alakulása, százalék

Forrás: Elvándorlási arány: 1.2. ábra, munkanélküliségi ráta és a GDP éves változása: Eurostat.

F1.2. ábra Az EU 15 országába áramló EU-8 állampolgárok éves létszámváltozása az egyes célországokban, ezer fő, január 1-re vonatkozó értékek

Forrás: 1.2. ábra.